

**VII SİNİFİN KİMYA KURSUNDA «SU. MƏHLULLAR» MÖVZUSU
ÜZRƏ TƏLƏB OLUNAN QATILIQDA MƏHLUL HAZIRLANMASINA
DAİR PRAKTİK MƏŞĞƏLƏNİN İNTERAKTİV TƏLİM
METODLARININ TƏTBİQİ ŞƏRAİTİNDƏ APARILMASI**

A.C.Quliyev¹, S.R.Qoçaliyeva¹, A.V.Zülfüqarova²

¹Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. ²Dünya Məktəbi

Müasir dövrdə elm və texnikanın sürətlə inkişafı insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində əsaslı dəyişikliklər yaradır. Belə ki, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətləri əsasında sənayenin müxtəlif sahələri yaranır, təbabətdə müxtəlif xəstəliklərin müalicəsinin yeni metodları tətbiq olunur. Bütün bunların inkişafı və idarə olunmasında kimya elmi həlledici rol oynayır. Bununla əlaqədar olaraq Respublikamızda kimya təhsilinin məzmunu və təşkilində əsaslı dəyişikliklər həyata keçirilir. Belə ki, orta ümumtəhsil məktəblərində kimya proqramları və dərsləkləri yenilənir, təlimin yeni formaları, idarəetmənin demokratik formaları və s. tətbiq olunur.

Orta ümumtəhsil məktəblərində kimya fənlərinin tədrisi prosesində interaktiv təlim texnologiyalarının tətbiqinə həsr olunmuş elmi-metodik ədəbiyyatların analizi göstərmişdir ki, yeni təlim texnologiyalardan istifadə ümumtəhsil məktəblərində müdavimlərin təlim fəaliyyətinin və şəxsi keyfiyyətlərinin inkişafı ilə əlaqəli problemlərin həllinə şərait yaradır. Müəyyən olunmuşdur ki, interaktiv təlim qarşılıqlı anlaşma və qarşılıqlı təsirə əsaslanan dialoji təlim olmaqla şagirdlərin şəxsi keyfiyyətlərinin aşkar edilməsi və inkişafına səbəb olan şəraitin yaradılmasına istiqamətlənmiş olur.

Məqalədə orta məktəbdə VII sinifin kimya kursunda «Məhlullar» mövzusu üzrə tələb olunan

qatılıqda məhlul hazırlanmasına dair praktik məşğələnin aparılması prosesində şagirdlərin təlim fəaliyyətinin aktivləşdirilməsində interaktiv təlim texnologiyalarının rolu öyrənilmişdir.

Məktəb kimya kursunda praktik iş, mövzuların öyrənilməsinin sonunda şagirdlərin biliyinin sistemləşdirilməsi və möhkəmləndirilməsi, eksperimental bacarığın formalaşması və inkişaf etdirilməsi məqsədilə aparılır. Praktik işlərin iki növü məlumdur:

- a) təlimatla aparılan;
- b) eksperimental məsələlər.

Praktik işin təlimatı şagirdlərin fəaliyyətinin istiqamətləndirilməsinin əsasıdır. Kimyanın öyrənilməsinin ilkin mərhələlərində (məsələn, 7-ci sinifin

kimya kursunun başlanğıcında) işin aparılmasının bütün mərhələləri təlimatda ətraflı təsvir olunur.

Eksperimental məsələlərin təlimatı olmur, onların yalnız şərti verilir. Şagird məsələnin həlli planını özü qurmalı və onu müstəqil icra etməlidir.

Praktik işlərə başlamazdan əvvəl müəllim şagirdləri kimya laboratoriyasında təhlükəsiz işləməyin qaydaları ilə tanış edir. Birinci praktik işin aparılmasında müəllim işə dair hesabat hazırlamağın və nəticə çıxarmağın təxmini formasını şagirdlərə öyrədir.

Praktik məşğələdə şagirdlər bir qayda olaraq müəllimin müvafiq mövzunun tədrisində nümayiş etdirdiyi təcrübəni təkrar edirlər. Nümayiş təcrübələrini şagirdlər aralıdan müşahidə etdikləri üçün onların gedişini tam təsvir etməkdə çətinlik çəkirlər. Şagirdlər nəzəri hazırlığa malik olduqdan sonra təcrübələri müstəqil təkrar etməyi və onların mahiyyətini izah etməyi bacarırlar. Şagirdlərdə bilik, eksperimental bacarıq və vərdislər inkişaf etdikcə praktik məşğələlərdə təcrübələrin aparılmasında onlara daha çox sərbəstlik verilir.

Şagirdlərin praktik işi aparmaları üçün birinci növbədə laboratoriyada işləməyin ümumi qaydalarına əməl etmələri zəruridir: sınaq şüşələri, ölçü qabları, ştativlər, spirt lampası və ya qaz plitəsi ilə davranmaq; bərk maddələri həll etmək, qızdırmaq, süzmək; turşular və qələvilərin məhlulları ilə davranmaq; tələb olunan faizli və molyar qatılıqlı məhlulları hazırlamaq; təhlükəsizlik texnikası qaydalarına əməl etmək.

İşə başlamazdan əvvəl müəllim şagirdlərin aparacaqları praktik işə dair nəzəri və praktik biliklərini yoxlayır. Təcrübələrin əsas mərhələlərini və şagirdlərin cədvəl formasında hazırlayacaqları hesabatın hazırlanmasına dair əlavə məsləhətlər verir.

Şagird dəftərində praktik işin yazılmasına aşağıdakılar daxildir: ayın tarixi; praktik işin sıra nömrəsi; işin adı; işin məqsədi; resurslar; işin icrasına dair hesabat cədvəl formasında hazırlanır.

Məqalədə «Tələb olunan qatılıqda məhlul hazırlanması» mövzusunda praktik işim interaktiv təlim metodu ilə aparılmasına dair metodik tövsiyə işlənib hazırlanmışdır.

Praktik iş. Tələb olunan qatılıqda məhlul hazırlanması.

Məqsəd:

- Şagirdlərin mühüm kimyəvi anlayışlar (məhlulun kütləsi, həllolan maddənin kütlə payı, doymuş və doymamış məhlullar, duru və qatı məhlullar) haqqında bilikləri möhkəmlənir;
- ölçü kəmiyyətləri haqqında bilikləri təkar etməklə faizlə qatılığı öyrətmək;
- nəzəri və praktik bilikləri əlaqələndirməklə hesablama məsələlərini həll etmək;
- şagirdləri laboratoriyaya praktikasına alışdırmaq. Tərəzidə çəkməyi, bərk və maye maddələrdən işin aparılmasında istifadə etməyi öyrətmək;

- laboratoriyada təcrübələrin aparılması, müşahidə etmək və nəticə çıxarmağın öyrədilməsi.

Dərsin sonunda şagird bilməli və bacarmalıdır:

- laboratoriyada təhlükəsizlik texnikası qaydalarına əməl etmək;
- məhlulların qatılıqlarının ifadə üsullarını;
- laboratoriyada məhlul hazırlamaq üçün istifadə olunan reaktivlər, qablar, tərəzilərlə işləmək qadalarını;
- sadə cihazı quraşdırmaq və onunla işləməyi;
- müəyyən qatılıqda məhlul hazırlamaq üçün nəzəri hesablama aparmağı;
- məhlulda həllolan maddənin kütlə payını təyin etməyi;
- molyar qatılıqda müxtəlif maddələrin məhlullarını hazırlamağı;
- praktik işin hesabatını cədvəl formasında hazırlamağı.
- məhlulun faizlə və molyarlıqla qatılığın ifadə olunmasını.

Dərsin tipi: dərs-praktik iş

Metod: interaktiv təlim texnologiyaları

Resurslar: Kalium-xlorid (KCl), kalium-nitrat (KNO₃), CaCO₃, NH₄NO₃, CuSO₄ (susuz), H₂SO₄, NaCl (xörək duzu), distillə suyu, stəkanlar, sınaq şüşələri, şüşə çubuqlar, spirt lampaları, bərk maddələrin və qazların həllolma əyriləri. Sınaq şüşələri, ölçü silindri, yastıdib kolbalar, kimya stəkanları, şüşə çubuqlar, rezin tıxac, spirt lampası, duzların həllolmasının temperaturdan asılılığı cədvəli, tərəzi, çəki daşları, distillə suyu.

Praktik işin təlimatı:

1. Sınaq şüşəsinə 40 ml distillə suyu tökün
2. Sınaq şüşəsinə 1,5 q. kalium-xlorid əlavə edin
3. Sınaq şüşəsinə şüşə çubuqla duz tam həllolana qədər qarışdırın
4. Həmin üsulla 2 q. natrium-xloridi 50 ml distillə suyunda həll edin
5. 200 q. 5 % li məhlul hazırlamaq üçün nə qədər kalsium-xlorid götürmək lazım olduğunu hesablayın. Göstərilən üsulla kalsium-xloridin suda məhlulunu hazırlayın
6. Hazırlanmış məhlullarada həllolan maddənin kütlə payını təyin edin
7. Həllolma cədvəlindən istifadə edərək kalium-nitratın ifrat doymuş məhlulunu hazırlayın
8. 150 ml 0,5 molyar məhlul hazırlamaq üçün neçə qram kalium xlorid lazım olduğunu hesablayın. Molyar məhlulun hazırlanması metodikasına əsasən tələb olunan məhlulu hazırlayın
9. Sınaq şüşəsinə bir qədər natrium-xlorid (xörək duzu) tökün və su əlavə edərək qarışdırın. Nə müşahidə olundu? Müşahidə olunan hadisəni izah edin
10. Sınaq şüşəsinə bir qədər kalsium-karbonat tökün və su əlavə edərək qarışdırın. Nə müşahidə olundu?
11. Sınaq şüşəsinə bir qədər su tökün və otaq temperaturunda həllolmayan

hissəsi qalana dədər kalium-nitrat əlavə edib qarışdırın. Sonra spirt lampası alovunda duzun artıq qalan hissəsi tam həll olana qədər qızdırın. Qızdırmanı dayandırıb məhlulu otaq temperaturunda saxlayın. Nə müşahidə olunur? Duzların həllolma cədvəlindən istifadə edərək kalium-nitratın həllolmasının temperaturdan asılılığını xarakterizə edin

12. Stəkana 20 ml su tökün, 3 və ya 4 damcı qatı sulfat turşucu əlavə edin və əlinizlə stəkana ehtiyatla toxunun. Nə müşahidə olundu?

Müəllim praktik işi aparmaq üçün şagirdləri 3 və ya 4 nəfərdən ibarət qruplara bölür. Hər qrup onlara verilmiş praktik işi icra edir. Şagirdlər apardıqları praktik işi müşahidə edir, nəticə çıxarır və hesabat hazırlayırlar.

Praktik işlərin nəticələri sinifin bütün şagirdlərinin iştiraki ilə müzakirə olunur.

Aşağıdakı cədvəldə şagirdin apardığı işin nəticəsinə dair hazırladığı bir yazılı hesabatın nümunəsi verilmişdir.

Cədvəl

«Tələb olunan qatılıqda məhlul hazırlanması» mövzusunda praktik işə dair şagirdin hesabatı

Nə etdim?	Nə müşahidə olundu?	Nəticə
1. 300 ml 0,5 molyar məhlul hazırlamaq üçün neçə qram kalium-xlorid lazım olduğunu hesabladım. $M_r \text{CaCl}_2 = 111 \text{ q}$. $1 \text{ mol} - 111 \text{ q}$. 0,5 mol - X buradan $X = 55,5 \text{ q}$. 1 litirdə 55,5 q. 0,300 litrdə X q. buradan $X = 16,65 \text{ q}$. Tərəzidə 16,65 q. CaCl_2 çəkib ölçü silindrinə tökdüm və əvvəlcə az miqdar su əlavə etmətlə duzu tam həll etdim Sonra məhlulun həcmi 300 ml olana qədər su əlavə etdim	150 ml 0,5 molyar məhlul hazırlamaq üçün götürülmüş kalsium-xlorid suda tam həlloldu.	Tələb olunan 300 ml 0,5 molyar kalsium-xlorid məhlulu hazırladım.
200 q. 5 % li məhlul hazırlamaq üçün tələb olunan kalium-xlorid və suyun miqdarını hesabladım. Məhlulun 100 q-da 5 q. KCl var. 200 qramında 10 qram KCl olar. Suyun miqdarı = $200 - 10 = 190 \text{ q}$. Məhlul hazırlamaq üçün tərəzidə 10 qram KCl çəkirəm. Sonra isə kolbaya 190 ml su töküüb, kalium xloridi suya töküüb həll edirəm.	10 qram KCl 190 qram suda tam həlloldu.	Tələb olunan 200 ml 5 %-li kalium-xlorid məhlulu hazırladım.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. M.M. Abbasov, V.M. Abbasov, N.Ə. Abışov, V.S. Əliyev. Kimya. Ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, 2014.
2. M.M. Abbasov, A.H. Əliyev. Kimya 7-ci sinif. Müəllim üçün metodik vəsait. Bakı, 2014.
3. M.M. Abbasov, A.H. Əliyev. Kimyanın tədrisində müasir təlim texnologiyaları. Kimya məktəb-də, № 1, Bakı, 2009.
4. A.H. Əliyev. Yeni Pedaqoji texnologiyalar və onlardan kimyanın tədrisində istifadə. Kimya məktəbdə, № 3, s. 70, Bakı, 2009.
5. A.C. Quliyev, S.R. Qoçəliyeva. Yeddinci sinfin kimya kursunda « Məhlullar» mövzusunun interaktiv təlim metodlarının tətbiqi şəraitində öyrədilməsi. Kimya məktəbtə. Elmi-nəzəri və metodik məcmuə. I(53) 2016. S.4-13
6. А.В.Кузнецов. Методические указания по организации активных и интерактивных форм проведения занятий. www.ttiel.ru/...Методическое%20обеспечение/.../Методические20%у.
7. Г.В.Бортникова. Использование интерактивных методов обучения на уроках химии как средство формирования ключевых компетенций обучающихся. Festival.1 september. ru/ arikles/576679/.

А.Д.Кулиев, С.Р.Гочалиева, А.В.Зулфугарова

Проведение практического занятия для приготовления раствора заданной концентрации по теме «Вода. Растворы» в курсе химии седьмого класса в условиях применения интерактивных методов обучения

РЕЗЮМЕ

В статье дается методическая разработка проведения практического занятия для приготовления раствора заданной концентрации по теме «Вода. Растворы» в условиях применения интерактивных методов обучения. В начале статьи коротко изложены значения интерактивных методов обучения, которые позволяют создать условия, способствующие повышению познавательной активности учащихся на уроках и успешному усвоению изучаемого материала. Для реализации применения интерактивных методов составлен конспект практической работы и отчет учащегося по теме «Приготовлен раствор заданной концентрации», который может быть полезным учителям химии и студентам педагогических университетов в практической деятельности.

A.D. Guliyev, S.R.Gochaliyeva, A.V.Zulfugarova

Conducting practical session for preparation of the solution of the assigned concentration on the theme “Water. Solutions” in the course of chemistry of the seventh class in the conditions of application of interactive methods of training

SUMMARY

The article gives a methodical development of practical training for the preparation of a solution of a given concentration on the topic "Water. Solutions "in conditions of application of interactive methods of training. At the beginning of the article, briefly set out the meanings of interactive teaching methods, which allow creating conditions that enhance the cognitive activity of students in the lessons and the successful assimilation of the studied material. To implement the application of interactive methods, a konibekt of practical work was compiled and a student's report on the topic "A prepared solution of a given concentration", which can be useful for chemistry teachers and students of pedagogical universities in practical activities.

Açar sözlər: həllolma, məhlul, praktik iş, interaktiv.

Ключевые слова: растворимость, растворы, практическая работа интерактив.

Key words: solubility, solution, practical work, interactive.